

Міжнародні товарні угоди

у сфері натурального каучуку

М. В. Келестин

аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті здійснюється комплексний аналіз міжнародних товарних угод в сфері натурального каучуку, а саме Угоди щодо регулювання виробництва і експорту каучуку 1934 р. та Міжнародних угод щодо природного каучуку 1979, 1984 і 1995 рр. Досліджується передісторія вказаних міжнародних договорів, вивчаються закладені в них механізми регулювання світового ринку цієї сировини, наводиться оцінка їх ефективності та наслідків запровадження.

Ключові слова: сировинні товари, міжнародні товарні угоди, Угода щодо регулювання виробництва і експорту каучуку (МУК 1934), Міжнародна угода щодо природного каучуку (МУК 1979, МУК 1984, МУК 1995), Міжнародна організація по натуральному каучуку (МОНК), Міжнародний комітет з регулювання каучуку, міжнародний буферний запас.

В статье осуществляется комплексный анализ международных товарных соглашений в сфере натурального каучука, а именно Соглашения по регулированию производства и экспорта каучука 1934 г. и Международных соглашений по натуральному каучуку 1979, 1984 и 1995 гг. Исследуется предыстория указанных международных договоров, изучаются заложенные в них механизмы

регулювання мирового ринку этого сырья, приводится оценка их эффективности и последствий введения.

Ключевые слова: сырьевые товары, международные товарные соглашения, Соглашение по регулированию производства и экспорта каучука (МСК 1934), Международное соглашение по натуральному каучуку (МСК 1979, МСК 1984, МСК 1995), Международная организация по натуральному каучуку (МОНК), Международный комитет по регулированию каучука, международный буферный запас.

This article provides a complex analysis of international commodity agreements in the sphere of natural rubber, namely Agreement for the regulation and export of rubber of 1934 and International Natural Rubber Agreements of 1979, 1984 and 1995. Prehistory of the international agreements in question is researched, the mechanisms for regulation of the world market of this commodity are studied, evaluation of effectiveness and consequences of their implementation are also presented.

Keywords: raw materials, international commodity agreements, Agreement for the regulation and export of rubber (IRA 1934), International Natural Rubber Agreement (IRA 1979, IRA 1984, IRA 1995), International Natural Rubber Organisation (INRO), International Rubber Regulation Committee, international buffer stock.

Зважаючи на існуючу тенденцію до глобалізації економіки та інтернаціоналізації міжнародних товарних ринків, питання дослідження механізмів регулювання світового ринку сировинних товарів має особливе значення. Показо-

вою в цьому контексті є сфера натурального каучуку. На відміну від інших сировинних товарів, для регулювання ринку каучуку застосовувались інноваційні на свій час методи. Так, запровадження міжнародного буферного запасу в якості єдиного засобу стабілізації цін на сировину мало місце лише в каучуковій галузі. Саме тому аналіз міжнародних товарних угод щодо каучуку та вивчення отриманого досвіду є ключовим для всестороннього розуміння механізмів контролю над сировинними товарами.

Питання укладення та застосування Міжнародних товарних угод у сфері натурального каучуку досить детально були висвітлені в наукових роботах зарубіжних авторів, а саме Т. Роберста, Ф. Гордон-Ашворт, Л. Єтса. Окрім офіційних перекладів текстів міжнародних угод щодо натурального каучуку, жодних інших україно- чи російськомовних джерел з цього питання немає.

Основною метою нашої статті є детальний розгляд міжнародних товарних угод у сфері натурального каучуку, аналіз їх ключових положень та характерних особливостей.

Характерною особливістю каучуку є те, що він існує в синтетичній та природній формі. Разом з тим предметом міжнародно-правового регулювання виступав лише останній. Саме щодо нього були укладені всі міжнародні товарні угоди в сфері каучуку.

Протягом шести з половиною років після завершення дії Плану Стівенсона* жодних міжнародних механізмів щодо регулювання обігу каучуку на світовому ринку не запроваджувалось. Світова економічна криза 1930-х років, пік якої

*Механізм регулювання світового ринку каучуку картельного типу, який діяв з 1922 по 1928 рр. на території тогочасних британських колоній Цейлону та Малайзії.

припав саме на цей період, була найголовнішим чинником катастрофічного обвалу цін на цю сировину з 20.2 центів за фунт в 1929 р. до 2.7 центів за фунт в 1932 р. [1, с. 43].

Разом з тим в цей проміжок часу виробники каучуку неодноразово закликали зацікавлені уряди до вжиття необхідних обмежувальних заходів. На початку 1930 року за їх ініціативою було створено спільний Британсько-Нідерландський комітет із зв'язків. Він повинен був дослідити існуючу ситуацію на світовому ринку каучуку та запропонувати можливі варіанти подальших дій. В липні того ж року Комітет відзвітував про доцільність запровадження на урядовому рівні гнучкого обмежувального механізму щодо виробництва та експорту каучуку, при цьому неоднозначно вказавши на бажаність участі в ньому Нідерландів [2, с. 194].

Як і у випадку з Планом Стівенсона, нідерландський уряд спочатку відмовився розглядати будь-які варіанти участі в механізмі регулювання обігу каучуку, найімовірніше виходячи із тих же переконань, що й попереднього разу. Однак подальше падіння цін на каучук в 1931 р. змусило країну змінити свою позицію та сісти за стіл переговорів з Великобританією [3, с. 121].

Сторони провели низку двосторонніх міжурядових зустрічей, але до 1932 р. так і не спромоглись виробити спільного плану дій, який би забезпечив ефективно врегулювання виробництва чи експорту каучуку. Прогресу було досягнуто лише тоді, коли наступного року ініціативу в переговорах перейняли на себе виробники цієї сировини. Саме Асоціація виробників каучуку розробила та запропонувала контролюючий механізм, який ліг в основу міжнародної угоди, підписаної 7 травня 1934 р. та згодом ратифікованої Вели-

кобританією, Нідерландами, Францією, Індією та Сіамом [2, с.195].

За масштабом своєї дії Угода щодо регулювання виробництва і експорту каучуку (далі – МУК 1934) була надзвичайно поширеною, адже за виключенням 3.4 відсотків охопила весь обсяг світового виробництва цієї сировини. Цікавим є той факт, що в порівнянні з іншими учасниками угоди Сіам отримав найліберальніші експортні квоти. Крім того, лише цій країні було дозволено при бажанні збільшувати насадження каучуконосних дерев. Як зазначає у своїй дисертації Т. Робертс, забезпечення участі Сіаму вважалось принципово важливим, зважаючи на стратегічне географічне розташування цієї країни та високий ризик незаконної торгівлі, яка могла б здійснюватись через її територію [1, с. 45].

Як і у всіх інших тогочасних міжнародних товарних угодах, в преамбулі до МУК 1934 було визначено її мету. Вона полягала у врегулюванні виробництва та експорту каучуку з країн-виробників для зменшення існуючих світових запасів до нормального рівня та врівноваження попиту з пропозицією, а також забезпечення і підтримання належного та прийнятного рівня цін [4, с. 104].

Угодою передбачались такі регулятивні механізми, які мали б забезпечити досягнення поставлених в ній цілей: запровадження експортних квот, розрахованих згідно з середньостатистичними експортними обсягами за попередні кілька років; заборона збільшення площ насаджень каучукових дерев; зменшення запасів до однієї п'ятої від загального щорічного обсягу виробництва [4, с. 104-108].

Статтею 15 МУК 1934 передбачалось заснування Міжнародного комітету з регулювання каучуку, на який покладалось завдання із загального нагляду

за функціонуванням угоди. До його повноважень також входило ініціювання пролонгації угоди, коригування встановлених експортних квот, організація збору та опублікування відповідної статистичної інформації, надання урядам держав-учасниць угоди рекомендацій, що стосуються її предмета [4, с. 109-112].

МУК 1934 була укладена на п'ятирічний термін та мала діяти до кінця 1938 р. Коли строк її дії добігав кінця, вона була пролонгована на такий же період. Це, по суті, була та сама угода з деякими незначними поправками. В 1944 році, коли сторонами розглядалась можливість чергового поновлення угоди, представник Державного департаменту США проінформував делегацію Великобританії, яка тоді перебувала у Вашингтоні, що американська сторона не бажає приєднуватись до нової міжнародної угоди, яка за своїми положеннями прямо чи опосередковано нагадує попередню. В подальших переговорах не вбачалось жодного сенсу, адже це тільки призвело б до ще більшої конфронтації. Натомість було вирішено створити Міжнародний комітет з моніторингу ситуації по каучуку [5, с. 304-305]. Він був сформований за участі трьох основних виробників і найбільшого споживача каучуку в світі та займався наданням консультацій і збором статистичних даних, що стосувались цієї сировини [6, с. 308]. Таким чином, формально МУК 1934 проіснувала до 1944 р. Фактично ж вона була припинена на три роки раніше, коли у зв'язку з розгортанням воєнних дій в Європі були перервані поставки каучуку з Дальнього Сходу [1, с. 45].

На думку британського науковця Л. Етса, МУК 1934 виявилась набагато вдалішим механізмом регулювання світової торгівлі каучуком в порів-

нянні з Планом Стівенсона. Отриманий в результаті застосування плану досвід став чи не найголовнішою запорукою успішності угоди. Охопивши майже сто відсотків усього світового виробництва каучуку, МУК 1934 в той же час була менш монополістичною та на порядок гнучкішою схемою контролю, ніж попередня [3, с. 122].

Висловлюючись про першу міжнародну товарну угоду по каучуку, більшість науковців дотримуються схожої позиції та одноставні в думці, що загалом поставлені у ній цілі були досягнуті. Однак, як влучно зауважує Т. Робертс, цей критерій не є показовим для адекватної оцінки ефективності МУК 1934. Перелічені в її преамбулі завдання були сформульовані за допомогою таких загальних та неконкретних термінів, як «нормальний», «належний», «прийнятний» та «справедливий». Разом з тим науковець не заперечує, що наслідки застосування угоди переважно були позитивними [1, с. 47].

Так, її найголовнішим досягненням безумовно стало значне зменшення нереалізованих надлишків каучуку. Щоправда, окрім передбачених угодою механізмів контролю, цьому також сприяли й інші чинники. Так, початок дії МУК 1934 збігся із фазою активізації міжнародної торгівлі каучуком, що дозволило зменшувати його запаси без запровадження особливо жорстких експортних квот. Пізніше угода використовувалась союзними державами в передвоєнний період як засіб нагромадження стратегічних запасів цієї сировини [2, с. 195; 3, с. 122].

Разом з тим, незважаючи на загальний успіх МУК 1934, вона також отримала цілу низку критичних зауважень. Її найпомітнішим недоліком стало те, що угода не спромоглась забезпечити стабільність цін на каучук протя-

гом строку своєї дії*. Можливість запобігти коливанням вартості цієї сировини цілковито залежала від здатності Міжнародного комітету з регулювання каучуку передбачати за кілька місяців наперед ситуацію на світовому ринку та оперативно збільшувати чи зменшувати експортні квоти. Однак на практиці, коли очікувалось підвищення цін на каучук, коригування комітету були запізненими та недостатніми. В результаті, угода була абсолютно неефективною в зменшенні нестабільності вартості цієї сировини [1, с. 45-46].

Ще одним суттєвим негативним наслідком застосування МУК 1934 було те, що встановивши експортні обмеження та заборонивши збільшення обсягів виробництва, угода штучно пригальмувала розвиток т. зв. корінної каучукової промисловості**. В той же час, К. Кнор висловлює думку, що побоювання метрополій втратити каучукову галузь місцевими виробниками цілком ймовірно і стало головною причиною, яка спонукала до запровадження МУК 1934 [8, с. 109]. Це припущення підтверджується і словами керівника британської компанії в Північному Борнео, який відверто зізнався, що однією з основних цілей, яку переслідувала угода, був захист європейських капіталовкладень у виробництво каучуку в Малайзії, Борнео, а також Нідерландської Ост

* В офіційному звіті Міжнародного комітету з регулювання каучуку зазначалось, що коливання цін на цю сировину було зменшено, оскільки на момент завершення МУК 1934 вартість каучуку була ідентичною тій, що існувала на початок дії угоди. Однак така аргументація не зовсім вірно відображає справжню ситуацію. Середньостатистичний показник замаскував зміни цін на каучук, які відбувались під час функціонування угоди [7, с. 155].

** Майже половина всього світового каучуку вироблялась корінним населенням в ході їх існування та життєдіяльності, тоді як інша половина вироблялась виключно з метою отримання колоніальними державами прибутку на спеціально насаджених ними плантаціях [1, с. 49-50].

Індії від зростаючої конкуренції з боку низькозатратної місцевої каучукової індустрії [1, с. 49].

Отже, підводячи підсумок аналізу першої міжнародної угоди щодо каучуку, можна дійти таких висновків. Ефективному регулюванню міжнародної каучукової промисловості сприяв той факт, що вона складалась з порівняно малої кількості країн-виробників цієї сировини, які локалізувались в одному невеликому географічному регіоні. Завдяки цьому, практично сто відсотків усього тогочасного світового виробництва каучуку було охоплено дією МУК 1934. Її застосування мало як позитивні, так і негативні наслідки. В короткостроковій перспективі угода хоча і не запобігла коливанню цін на каучук, все ж спромоглась поступово зменшити надлишкові запаси цієї сировини, підтримати її вартість на прийнятному для споживачів та виробників рівні, а також відкрити шлях для подальшого міжнародно-правового регулювання у цій сфері. В той же час, основні причини, які призвели до виникнення надвиробництва каучуку, так і не були усунуті. Крім того, від запровадження МУК 1934 суттєво постраждали місцеві виробники, швидкий розвиток яких був штучно стриманий угодою задля захисту інвестиційних інтересів метрополій та збереження їх домінуючого становища у світовій каучуковій індустрії.

З припиненням дії першої міжнародної угоди щодо каучуку та завершенням Другої світової війни світова каучукова промисловість залишалась вільною від будь-яких міжнародно-правових регулятивних механізмів протягом майже тридцяти років. Відсутність спроб із запровадження міждержавних заходів контролю над торгівлею цією сировиною в період між 1944 та 1976 рр. була зумовлена кардинальними зміна-

ми, які відбулись в індустрії в середині ХХ ст. [2, с. 197].

Поступово виходячи з колоніальної залежності, основні країни-виробники каучуку почали переглядати існуючі в них засади національних економічних політик. Відсутність контролю та обмежень з боку метрополій відкрило перед новими незалежними державами широкі можливості для стимулювання та розширення окремих галузей промисловості, в т. ч. каучукової. Відчутне збільшення обсягів виробництва натурального каучуку* та швидка експансія його синтетичного аналога призвели до того, що світова вартість цієї сировини опинилась під значним тиском. Подальше коливання цін на каучук на початку 1970-х рр., а також бажання Конференції ООН з торгівлі та розвитку (далі – ЮНКТАД) включити його до Інтегрованої програми для сировинних товарів стали стимулом початку переговорів щодо створення нової міжнародної угоди [2, с. 197-198].

Наприкінці 1976 року під егідою Асоціації країн-виробників натурального каучуку Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Шрі-Ланка і Таїланд в м. Джакарта уклали Міжнародну угоду по натуральному каучуку щодо стабілізації ціни. Запланована на п'ятирічний період угода мала на меті збалансувати зростаючі обсяги виробництва каучуку з купівельною спроможністю та забезпечити загальну стабілізацію цін. Досягти поставлених цілей вона мала завдяки створенню міжнародного буферного запасу [9, с. 289-290]. Одразу після запровадження угоди ЮНКТАД провела кілька зустрічей, на яких обговорювалась можливість включення передбачених нею механізмів

контролю до Інтегрованої програми для сировинних товарів. Досягнувши згоди щодо обсягу буферного запасу та узгодивши інші ключові питання, результати переговорів було формалізовано 6 жовтня 1979 р. в Міжнародній угоді щодо природного каучуку (МУК 1979) [2, с.198]. Членами угоди стали сім країн-експортерів каучуку, частка яких складала майже 95 відсотків усього світового експорту цієї сировини, та 25 країн-імпортерів і Європейське економічне співтовариство, які разом представляли три чверті світового імпорту [10, с. 6].

МУК 1979 містила досить широкий та деталізований перелік цілей. Оскільки поставлені перед угодою завдання досить чітко відображали існуючу на той час ситуацію на світовому ринку каучуку та вказували на основні проблеми, що спіткали міжнародну торгівлю цією сировиною, а також надалі були цілком повторені в усіх наступних міжнародних угодах щодо каучуку, на них слід звернути окрему увагу. Так, відповідно до статті першої угода була покликана: домагатися збалансованого зростання пропозиції і попиту на натуральний каучук, тим самим сприяти пом'якшенню серйозних труднощів, що виникали у зв'язку з надлишками або нестачею натурального каучуку; домагатися стійких умов торгівлі натуральним каучуком шляхом усунення надмірних коливань цін на натуральний каучук, які несприятливо впливали на довгострокові інтереси як виробників, так і споживачів, і стабілізувати ці ціни в інтересах виробників та споживачів, не порушуючи довгострокових тенденцій ринку; сприяти стабілізації надходжень учасників-експортерів від експорту натурального каучуку і збільшити їх надходження на основі розширення обсягу експорту натурального каучуку за справедливими і вигідними цінами,

* Так, наприклад, лише в Малайзії в період між 1956 та 1975 рр. чотири п'ятирічні плани призвели до збільшення виробництва каучуку більше, ніж удвічі [2, с. 198].

тим самим сприяючи створенню необхідних стимулів для забезпечення динамічних темпів зростання виробництва і забезпечення ресурсів для прискореного економічного зростання та соціального розвитку; прагнути забезпечувати достатні поставки натурального каучуку для задоволення потреб учасників-імпортерів за справедливими і розумними цінами та домагатися, щоб ці поставки були більш надійними і безперебійними; вживати всіх можливих заходів у разі появи надлишку або нестачі натурального каучуку для пом'якшення економічних труднощів, з якими можуть зіткнутися учасники; домагатися розширення міжнародної торгівлі натуральним каучуком і готовими виробами з нього та покращення їх доступу на ринки; підвищувати конкурентоспроможність натурального каучуку шляхом заохочення досліджень і розробок щодо пов'язаних з ним проблем; заохочувати ефективний розвиток економіки натурального каучуку та докласти зусилля, що сприяють поліпшенню переробки, маркетингу та розподілу сирового натурального каучуку; розширювати міжнародне співробітництво та консультації з питань, пов'язаних з натуральним каучуком, які впливають на пропозицію і попит, та сприяти розвитку і координації програм з проведення досліджень і надання допомоги з питань, пов'язаних з натуральним каучуком, а також інших програм у зв'язку з цим [11, с. 193].

З метою контролю за виконанням положень і забезпечення нагляду за функціонуванням МУК 1979 була заснована Міжнародна організація по натуральному каучуку (далі – МОНК). Здійснювати свої функції вона повинна була через Міжнародну раду з натурального каучуку та її Виконавчого директора. Угода встановила дві категорії учасників МОНК:

учасники-експортери та учасники-імпортери (ст. ст. 3 та 4) [11, с. 194-195].

Для досягнення цілей МУК 1979 було створено міжнародний буферний запас з сукупним обсягом 550 000 т. Він був єдиним інструментом втручання на ринок по забезпеченню стабілізації цін, який передбачала угода. Буферний запас складався із звичайного буферного запасу в розмірі 400 000 т та надзвичайного буферного запасу в розмірі 150 000 т (ст. 27). Фінансування як звичайного буферного запасу, так і надзвичайного буферного запасу було розподілено порівну між категоріями учасників-експортерів та учасників-імпортерів. Розміри внесків учасників були встановлені максимально пропорційно до обсягу їх відповідного чистого експорту чи імпорту натурального каучуку (ст. 28) [11, с. 202-203].

Механізм дії буферного запасу був доволі непростим, але добре продуманим. Для проведення операцій з буферним запасом були встановлені такі діапазони цін: довідкова ціна, нижня та верхня ціни втручання, нижня та верхня тригерні ціни, нижня та верхня індикативні ціни. На момент набрання чинності МУК 1979 довідкова ціна була визначена в розмірі 201,66 малайзійських / сінгапурських центів за кілограм. Верхня ціна втручання і нижня ціна втручання розраховувались відповідно в розмірі плюс і мінус 15 % від довідкової ціни, а верхня і нижня тригерні ціни – відповідно в розмірі плюс і мінус 20 % від довідкової ціни. Нижня і верхня індикативні ціни були встановлені відповідно на рівні 150 і 270 малайзійських / сінгапурських центів за кілограм (ст. 30). Крім того, угодою також було введено поняття ринкової індикаторної ціни дня, яка визначалась як складна виважена середня ціна, що відображала стан ринку натурального каучуку на основі офіцій-

них цін дня за поточний місяць на ринках Куала-Лумпура, Лондона, Нью-Йорка і Сінгапуру (ст. 33). Відповідно до угоди довідкова ціна і нижня та верхня індикативні ціни могли бути переглянуті та змінені за рішенням Міжнародної ради з натурального каучуку на основі ринкових тенденцій і / або чистих змін буферного запасу (ст. 32) [11, с. 202-208].

Поточне управління буферним запасом здійснював його керуючий. Залежно від становища на ринку та вартості каучуку він міг або був зобов'язаний втручатися в ситуацію. Так, якщо по відношенню до діапазону цін ринкова індикаторна ціна:

- виявлялась на рівні або вище верхньої тригерної ціни, керуючий буферним запасом зобов'язаний був вживати заходів для підтримки верхньої тригерної ціни, пропонуючи натуральний каучук для продажу до тих пір, поки ринкова індикаторна ціна не впаде нижче верхньої тригерної ціни;

- виявлялась на рівні або нижче нижньої тригерної ціни, керуючий буферним запасом зобов'язаний був вживати заходів щодо підтримання нижньої тригерної ціни, виступаючи з пропозиціями про закупівлю натурального каучуку до тих пір, поки ринкова індикаторна ціна не перевищить нижню тригерну ціну;

- виявлялась вище верхньої ціни втручання, то керуючий буферним запасом міг продавати натуральний каучук для підтримки верхньої критичної ціни;

- виявлялась нижче нижньої ціни втручання, то керуючий буферним запасом міг закуповувати натуральний каучук в цілях підтримки нижньої критичної ціни;

- знаходилась на рівні верхньої або нижньої цін втручання або між ними, то керуючий буферним запасом не закуповував і не продавав натуральний каучук (ст. 31) [11, с. 205-206].

МУК 1979 широко розглядалась як надзвичайно важливий крок уперед в міжнародних переговорах щодо сировинних товарів. Вона стала першою міжнародною товарною угодою, укладеною в рамках Інтегрованої програми для сировинних товарів ЮНКТАД, та містила низку характерних особливостей, що були інноваційними на той час. Тоді як попередніми міжнародними товарними угодами для забезпечення стабільності вартості каучуку запроваджувались експортні квоти чи встановлювались обмеження на його виробництво, МУК 1979 передбачала створення та функціонування буферного запасу в якості єдиного інструменту втручання на світовий ринок цієї сировини [10, с. 5-6].

Передбачені МУК 1979 механізми контролю були цілком повторені в угодах 1987 та 1995 рр. і врегульовували світовий ринок каучуку й забезпечували стабільність цін на цю сировину протягом більш ніж двадцяти років поспіль.

Отже, всього у сфері каучуку було укладено чотири міжнародні товарні угоди. Якщо перша з них, яка побачила світ в 1934 р., передбачала низку регулятивних механізмів – запровадження експортних квот, обмеження виробництва тощо, то єдиним засобом контролю післявоєнних угод було функціонування буферного запасу. Показовим є той факт, що кожна із розглянутих угод мала надзвичайно широке представництво, охоплюючи майже сто відсотків всього світового експорту цієї сировини та близько трьох чвертей її загального імпорту. Варто також зауважити, що загалом усі угоди спромоглися досягнути поставлених у них цілей, здійснюючи позитивний вплив на світовий ринок каучуку та забезпечуючи стабільність його вартості протягом більш ніж півстоліття.

Список використаної літератури

1. *Roberts T. J.* A study of international commodity agreements : thesis / T. J. Roberts. – Vancouver, B. C. : University of British Columbia, 1951. – 196 p.
2. *Gordon-Ashworth F.* International commodity control : A contemporary history and appraisal / F. Gordon-Ashworth. – London : Croom Helm, 1984. – 356 p.
3. *Yates Lamartine P.* Commodity control, a study of primary products / P. Lamartine Yates. – London : Jonathan Cape, 1943. – 248 p.
4. Intergovernmental commodity control agreements / International Labour Office. – Montreal : ILO, 1943. – 221 p.
5. *Khan Kabir-ur-Rahman.* The Law and Organisation of International Commodity Agreements / Kabir-ur-Rahman Khan. – The Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 1982. – 416 p.
6. *Bauer P.* The rubber industry, a study in competition and monopoly / P. Bauer. – Cambridge : Harvard University Press, 1948. – 404 p.
7. *McFadyean A.* The history of rubber regulation, 1934-1943 / A. McFadyean. – London : G. Allen & Unwin, 1944. – 239 p.
8. *Knorr K.* World rubber and its regulation / K. Knorr. – Stanford : Stanford University Press, 1945. – 265 p.
9. *Wasserman U.* Jakarta Natural Rubber Agreement 1976 / U. Wasserman // Journal of World Trade Law. – 1977. – Vol. 11. – Issue 3. – P. 289-290.
10. Evaluation of the International Natural Rubber Agreements of 1979, 1987 and 1995 : report / UNCTAD Secretariat. – Geneva : UN, 1997. – 23 p.
11. United Nations Treaty Series : Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations. – New York, 1989. – Vol. 1201. – 440 p.